

УДК 343.14
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2024.25>

Т. В. Вахненко

orcid.org/0009-0004-0076-0373

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики

Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України

СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО ПОНЯТТЯ СУДОВИХ ДОКАЗІВ

Як один із видів соціальної діяльності – кримінальна процесуальна діяльність має пізнавальний характер. Під час кримінального провадження суддя, прокурор та слідчий з метою прийняття законного й обґрунтованого рішення прагнуть відновити достовірну картину минулої події, з'ясувати всі її обставини та встановити факти. Щоб досягти такої мети здійснюється кримінальне процесуальне доказування.

Зміст кримінального процесуального доказування розкривається через його елементи, до яких відносять збирання (закріплення) доказів, їх перевірку, оцінку, та, як підсумок, прийняття процесуальних рішень. Для того щоб прийняти законне й обґрунтоване рішення, вся діяльність суду повинна бути спрямована на перевірку та оцінку доказів, зібраних у кримінальному провадженні та наданих суду сторонами кримінального провадження.

Докази є не тільки пізнавальним значенням, вони вказують на об'єм засобів і способів доказування, якими розпоряджається суд, виявляють особливості окремих видів доказування, які неможливо виявити в процесі їх збирання, дослідження та оцінки. Це робить актуальним дослідження судових доказів та їх форми в кримінальному процесуальному праві.

Стан дослідження. Актуальні питання судових доказів розглядали у своїх працях такі вчені, як Т.В. Варфоломеева, О.О. Бондаренко, В.П. Гримко, З.А. Ковальчук, В.Т. Нор, Р.М. Скриньковський, С.В. Слінько, В.П. Петков, В.М. Тертишник, Л.І. Хилько, І.А. Хмельницький, М.В. Хмиз, Б.М. Шамрай, М.Є. Шумило та ін. Однак попри значну увагу наукової спільноти до цієї проблеми, питання визначення поняття судових доказів у їх співвідношенні із засобами доказування на сьогодні не мають однозначного вирішення.

Метою статті є розгляд існуючих в науці кримінального процесуального права України доктринальних підходів до визначення поняття судових доказів, як засобу доказування.

Виклад основного матеріалу. Теоретичне дослідження й нормативне регулювання проблем судових доказів посідає вагомe місце в кримінальному процесуальному праві, важливою складовою якого є доказове право.

Наукова дискусія розуміння сутності доказів бере свій початок ще з часів Давнього Риму

(кінець III – середина VI століття), із запровадженням детального регулювання процесуальних дій суду з розслідування злочину й досить суворих правил формальної оцінки доказів [1, с. 26].

В ті часи, доказом «probation» вважали засіб доказування та судове слідство. Зокрема законні докази – «probation», які були різних видів, почали відрізняти від доказів як логічних суджень, тобто аргументів («argumentum») [2, с. 34]. Розвиток римського права та його апробація державами Європи, безумовно, вплинула і на становлення інституту доказового права на Русі, де перші згадки про докази пов'язують із «Руською Правдою» [2, с. 36].

В українських правових науках і нормативно-правових документах знайшли відображення правила збирання й використання доказів «Руської Правди», «Псковської судної грамоти», судебників, Литовських статутів, збірок магдебурзького права, «Прав, за якими судиться малоросійський народ» і законодавчих актів Російської імперії XVIII–XIX століть. Доказами на Русі в період її існування як держави були показання сторін і свідків («послухів» та «видоків»), письмові документи (грамоти), речові докази та «божий суд» (поєдинок, клятва, випробування залізом і водою) [3, с. 28].

У вітчизняній науці поштовхом для активних наукових досліджень поняття «доказ» стало прийняття у 1864 р. «Статуту кримінального судочинства», за яким було сформовано три основні концепції розуміння доказів:

1) під доказами розуміли будь-який факт, який переконував суд в існуванні обставини, що являється предметом судового розгляду;

2) доказ розглядали у двох значеннях – як матеріал, за допомогою якого можна зробити висновок про невідоме і як розумовий процес, шляхом якого встановлюється зв'язок шуканої обставини;

3) факти, які з дотриманням встановлених законом правил, подавалися в суд для обґрунтування висновку про вчинення злочину і відповідальності тих, хто його вчинив [3, с. 18].

Отже, як можна побачити, вчені тих часів в зміст поняття доказу вкладали такі критерії: відомості, які були підставою для встановлення шуканих фактів; як інтелектуальний процес, за допомогою якого встановлюється зв'язок між

отриманими відомостями та шуканими фактами. Така ситуація в науці тривала силою наукової інерції та інтелектуальної традиції.

Пізніше більшість вчених радянського права прийшли висновку «що судові докази – це звичайні факти, які мають місце в житті: ті ж речі, ті й люди, ті ж дії людей» [3, с. 37; 4].

Щодо даного твердження є і інші думки, на що звернули увагу вчені у своєму науковому дослідженні «Докази і доказування в кримінальному судочинстві: основні поняття інституту доказів, види доказів в кримінальному судочинстві, особливості засобів доказування, порівняння з іншими видами судочинства, особливості доказування під час воєнного стану, актуальна судова практика» [11]. Автори досліджували думку Ю.К. Орлова, який зазначає, що одним терміном – «докази» – об'єднуються досить різнопланові гносеологічні категорії – інформація й факти-аргументи, що створює небезпеку термінологічної плутанини [11, с. 63].

Акцентовано увагу на думку А.А. Давлетової, яка зазначає, що «важко уявити, що факти об'єктивної реальності, відмежовані від дослідника просторовими й часовими межами і, як правило, невіддільні від навколишньої дійсності, можуть збиратися в матеріали справи. Оскільки достовірність доказів, а саме об'єктивні факти не можуть бути достовірними. Змішуються мета й засоби доказування, тому що як і ті, й інші розглядаються обставини» [11, с. 64].

Отже, термін «факт» навіть у поєднанні з його джерелом залишається досить сумнівним і недостатнім для пояснення поняття доказу.

Відомий вчений-процесуаліст В.П. Гримко до поняття доказу включав логічний складник, стверджуючи в дефініції, що докази – це не просто факти, а лише «... факти, із яких виводиться існування доказового факту, вони мають назву доказових фактів або доказів» [5, с. 44].

Звертаючись до ст. 65 КПК України 1960 року, можна побачити, що доказами у кримінальній справі були будь-які фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються показаннями свідка, показаннями потерпілого, показаннями підозрюваного, показаннями обвинуваченого, висновком експерта, речовими доказами, протоколами слідчих і судових дій, протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, та іншими документами [8].

Цікаву позицію має В.П. Гмирко, вчений запропонував діяльнісну концепцію розуміння

доказів. Він виходив з того, що під збірною назвою «процесуальний доказ» приховується вельми складний юридичний феномен, зміст якого не в стані виразити будь-яку його загальну юридичну дефініцію. Тому, на думку автора, було б більш раціонально вдатися до постулятивного (установчого) визначення поняття «доказ», яке, фіксуючи його юридичну природу, дозволить уникнути притаманній легальній дефініції доказу (ч. 1 ст. 65 КПК України 1960 р.), багатозначності його розуміння. Тому він пропонує «процесуальні докази визначити, як сформовані порядком, визначеним законом, і увібрані у приписану нам відповідну процесуальну форму функціонування в доказовому провадженні усні та письмові повідомлення осіб, різні предмети, а також документи». Одночасно автор зауважує, що «... кримінально-процесуальними доказами мають визнаватися тільки докази, сформовані в результаті судової комунікації учасників головного доказового провадження, в перебігу якої власне здійснюється критика позицій обвинувачення і захисту: саме вони далі використовуються сторонами і судом для обґрунтування власних процесуальних позицій» [9, с. 15; 11; с. 133].

Подальші дискусії судових доказів спричинив прийнятий в 2012 році новий КПК України. У новому КПК України, як і в КПК 1960 р. поняття доказів цілком правильно пов'язано з потребою встановити обставини, що належать до предмета доказування у кримінальному провадженні.

Авторитетний український процесуаліст В.М. Тертишник був автором подвійного тлумачення поняття доказів. Він вважає, що доказами являються як факти, так і джерела, з яких вони отримані. На його думку, доказ у кримінальному процесі застосовуються у двох значеннях: 1) доказ, як джерело отримання слідством і судом даних про той чи інший факт; 2) доказ – також це й той факт, із якого слідчий і суд роблять висновки про інші факти, що підлягають доказуванню [6, с. 220].

Спираючись на норми процесуального законодавства С. В. Слінько визначав дослідження доказів, як з'ясування їх сенсу й інформаційного значення та виокремив дослідження як самостійну складову доказування поряд зі збиранням, перевіркою, оцінкою та використанням доказів [7, с. 49].

Відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України «доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню» [8].

Наявність нормативного визначення поняття доказів у статті 84 чинного КПК України, є великим досягненням вітчизняного кримінального процесу. Також необхідно відзначити, що під час його визначення, зроблено правильний акцент на фактичні дані та їх процесуальні джерела. В новому КПК вже не допущено займенник «будь-які» що, на наш погляд, є надбанням, адже під час доказування не можуть бути використані усі наявні у кримінальному провадженні докази. Оскільки судовими доказами можуть бути не будь які фактичні дані, а лише ті, які є належними, допустимими, достовірними та достатніми.

Є слушною думка А.О. Ляш, який зазначає «докази є органічною єдністю фактичних даних, отриманих і закріплених у відповідній процесуальній формі, а також їх процесуальних джерел, на підставі якої сторони кримінального провадження, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, та яка визнана доказом уповноваженими суб'єктами доказування, слідчим суддею та судом» [9, с. 11].

Також нам імponує думка М.Є. Шумило, що «чинне кримінальне процесуальне законодавство передбачає двоступеневу процедуру формування доказів: досудову і судову. Досудові докази мають, по суті, характер матеріалів, виготовлених одноособово представником обвинувальної влади. Подібні докази відповідно до чинного КПК України використовуються лише в інтересах досудового розслідування (формулювання підозри, обвинувачення, застосування заходів забезпечення кримінального провадження та ін.). Докази досудового провадження непридатні для обґрунтування вироку, оскільки потребують дослідження під час судового розгляду за участю сторін і суду. Змагальна процедура судового розгляду покликана оцінити досудові матеріали. Таким чином за результатами різностороннього судового обговорення, судом визнається судовий доказ як колективне юридично-значиме знання, факт і придатне з позицій справедливості, совісті, правди, належності та допустимості, підтверджувати і спростовувати обставини, що підлягають доказуванню» [10, с. 102].

Нині найбільш повна доктринальна конструкція поняття «доказ» являє собою таке собі інтегральне явище, коли будується складна правова схема, яка має системний характер.

Розглядаючи різні періоди наукового пізнання доказів більшість вчених цитують напрацювання Р.В. Костенка, який запропонував еволюцію поглядів із питання про поняття доказів та умовно ділив їх на три періоди роз-

витку: перший період – це погляди дореволюційних юристів (до 1917 р.); другий етап розвитку – радянський період із 1917 р. до 1991 р.; третій – сучасні погляди науковців (із 1991 й донині) [11, с. 75].

На наш погляд досить змістовно систематизовано та розроблено концепцію моделей поняття «докази» Ю.К. Орловим, посилання на якого часто зустріти у вітчизняній літературі. Вчений об'єднуючи позиції різних учених, виділяє п'ять основних трактовок даного поняття, а саме: 1) донаукова (архаїчна); 2) логічна; 3) «двоїста»; 4) інформаційна; 5) змішана (синтезована) [11, с. 75].

Аналіз розглянутих основних концепцій про поняття судових доказів у кримінальному процесі показує, що в одних випадках їх розуміють як джерела доказів, в інших – як самі докази чи один з їх видів. Цю суперечність, на наш погляд, необхідно вирішувати шляхом правильного і системного підходу до визначення поняття «судові докази».

Висновки. Аналізуючи правові норми та думки вчених, можемо стверджувати, що судові докази – це не інформація як така, а система логічно організованих у процесуальній формі доводів, що використовують процесуальні засоби для формування в суді переконання щодо істинності фактів предмета доказування.

Теорія судових доказів традиційно залишається частиною науки кримінального процесу, присвяченої доленосним питанням кримінального судочинства – що є істина і як вона досягається, розглядає найбільш складні проблеми теорії і практики кримінального судочинства, які були і залишаються в центрі уваги як процесуалістів, так і інших фахівців правничої науки [11].

З прийняттям нового КПК України дослідження проблем судових доказів набирають обертів. В період з 2013–2023 роки проблемам кримінально-процесуальної науки затверджено 6 118 теми дисертаційних робіт, 80% яких фактично так чи інакше пов'язані з проблематикою доказування [11]. Практичні аспекти доказування в суді знаходять вирішення проблемних питань в сучасних науково-практичних коментарях до КПК України та інших посібниках. Також з моменту введення в дію нового КПК України окремі аспекти актуальних проблем судових доказів уже отримали певний і монографічний аналіз в сучасних юридичних виданнях. Зважаючи на існуючі здобутки вчених, вважаємо дану тематику (судові докази) ще актуальною для досліджень, а саме в питанні розробки рекомендацій з удосконалення процедури їхнього представлення та розгляду у судах.

Література

1. Bartoszek M. Roman law: (Concepts, terms, definitions). M. Bartoszek; [transl. from Czech]: Legal. lit., 1989. 448 p.
2. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів : Вища шк., 1978. 111 с.
3. Доказування у кримінальному провадженні: курс лекцій. О.О. Бондаренко та ін. Харків : ХНУВС, 2018. 112 с.
4. Гмирко В.П. Кримінально-процесуальні докази: поняття, структура, характеристика, класифікація. Дніпропетровськ: Акад. митн. Служби України. 2002. 63 с.
5. Гмирко В.П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація. Монографія. Дніпропетровськ. Академія митної служби України, 2010. 314 с.
6. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: Підручник. 10-те вид., доповн. І перероб. Київ: Алер та, 2023. 698 с.
7. Слінько С.В. Процесуальні засади оцінки доказів. *Право.ua*. 2022. № 3. С. 48–54.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 11.09.2020. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. / URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 09.04.2024).
9. Ляш А.О. Поняття доказів у кримінальному процесі. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. Київ. № 2(6). 17 с.
10. Шумило М.Є. Вагомість доказів у кримінальному процесі. *Вісник Національної академії правових наук України*. Вип. № 4. Київ. 2021, с. 95–104.
11. Докази і доказування в кримінальному судочинстві: основні поняття інституту доказів, види доказів в кримінальному судочинстві, особливості засобів доказування, порівняння з іншими видами судочинства, особливості доказування під час воєнного стану, актуальна судова практика / Під заг. ред. Петкова В.П. Київ. ВД «Професіонал», 2024. 406 с.

Анотація

Вахненко Т. В. Стан наукового дослідження щодо поняття судових доказів. – Стаття.

Стаття присвячена науковим дослідженням у питанні теоретичного визначення «судових доказів». Встановлено, що наукова дискусія розуміння сутності доказів бере свій початок ще з часів Давнього Риму. В ті часи, доказом «probation» вважали засіб доказування та судове слідство. Зокрема законні докази – «probation», які були різних видів, почали відрізняти від доказів як логічних суджень, тобто аргументів. Правила збирання й використання доказів в українських правових науках і нормативно-правових документах знайшли відображення норми «Руської Правди», «Псковської судної грамоти», судебників, Литовських статутів, збірок магдебурзького права тощо. Втім поштовхом для активних наукових досліджень поняття «доказ» стало прийняття у 1864 р. «Статуту кримінального судочинства».

Наведено найбільш вагомі дослідження українських вчених радянського кримінального процесуального права. Ідеологія яких була «що судові докази – це звичайні факти, які мають місце в житті: ті ж речі, ті й люди, ті ж дії людей». Також звернено увагу на поняття докази за КПК України 1960 року. В якому зазначено, що доказами у кримінальній справі можуть

бути будь-які фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Не зважаючи на вагомі здобутки минулих часів, основна увага приділена сучасним науковим дослідженням сприйняття судових доказів, та чинним нормативно-правовим документам, які регулюють використання доказів в суді.

Акцентовано увагу, що з прийняттям нового КПК України дослідження проблем судових доказів набирають обертів. Тільки за 2013–2023 роки з проблем кримінально-процесуальної науки затверджено 6 118 теми дисертаційних робіт, 80% яких фактично так чи інакше пов'язані з проблематикою доказування. Зроблено висновок, що сучасна теорія судових доказів потребує досліджень в питанні мети і завдання доказування, вимоги до суб'єктів доказування, змісту, засобів та процесуальної форми доказування, головних дефініцій і принципів процесу доказування, зокрема визначення моделі і саму технологію доказування у сучасному кримінальному судочинстві.

Ключові слова: докази, судові докази, доказування, наукове дослідження, нормативно-правове регулювання.

Summary

Vakhnenko T. V. The state of scientific research on the concept of forensic evidence. – Article.

The article is devoted to scientific research on the issue of the theoretical definition of «forensic evidence». It has been established that the scientific discussion of the understanding of the essence of evidence dates back to the times of Ancient Rome. In those days, evidence of «probation» was considered a means of proof and judicial investigation. In particular, legal evidence – «probation», which was of various types, began to be distinguished from evidence as logical judgments, that is, arguments. The rules of collection and use of evidence in Ukrainian legal sciences and normative-legal documents are reflected in the norms of «Ruska Pravda», «Pskov court register», court books, Lithuanian statutes, collections of Magdeburg law, etc. However, the impetus for active scientific research of the concept of «evidence» was the adoption in 1864 of the «Statute of Criminal Procedure».

The most important studies of Ukrainian scientists of Soviet criminal procedural law are given. Their ideology was «that forensic evidence is ordinary facts that occur in life: the same things, the same people, the same actions of people.» Attention is also drawn to the concept of evidence under the Criminal Code of Ukraine of 1960. In which it is stated that evidence in a criminal case can be any factual data, on the basis of which, in accordance with the procedure established by law, the body of inquiry, the investigator and the court establish the presence or absence of a socially dangerous act, the guilt of the person who committed this act, and other circumstances, which are important for the correct decision of the case.

Despite the significant achievements of the past, the main attention is paid to modern scientific research on the perception of court evidence, and to current legal documents that regulate the use of evidence in court.

Attention is drawn to the fact that with the adoption of the new Code of Criminal Procedure of Ukraine, research on the problems of forensic evidence

is gaining momentum. Only for the years 2013–2023, 6,118 topics of dissertations were approved on the problems of criminal procedural science, 80% of which are in fact one way or another related to the problems of proof. It was concluded that the modern theory of forensic evidence needs research on the purpose and task of proof, requirements for subjects

of proof, content, means and procedural form of proof, the main definitions and principles of the process of proof, in particular the definition of the model and the very technology of proof in modern criminal justice.

Key words: evidence, court evidence, proof, scientific research, normative and legal regulation.